

Logoraška ljubav: Jelisaveta Načić i Luka Lukaj

Jedna od najlepših balkanskih ljubavnih priča dogodila se u vreme Prvog svetskog rata u logoru Nežider u današnjoj Austriji, tridesetak kilometara od Beča. Tu su se, u logoru rezervisanom uglavnom za srpsku elitu, upoznali srpska patriotkinja i žena čudesne biografije, Jelisaveta Načić, prva dama srpske arhitekture koja je gradila Beograd kada je od turske kasabe postajao moderan evropski grad, i Luka Lukaj, albanski profesor, pesnik i revolucionar, inače u to doba prosvetni inspektor iz Kosovske Mitrovice.

Blizina i iskušenje smrti obeležiće čitav Jelisavetin život, od ranog detinjstva, preko bombardovanja u Velikom ratu, u razrušenom Beogradu, koji je kao arhitekta raščišćavala, pa sve do logora i poratnih godina kada se zajedno sa suprugom borila u gerilskim borbama za oslobođenje Albanije od italijanske vlasti. Bila je trinaesto dete beogradske porodice Načić, čija su deca umirala jedno za drugim, od dečijih bolesti i tuberkuloze. Preživelo je samo njih troje - ona, starija sestra Jelena i mlađi brat Jovan. Nije imala punu roditeljsku podršku kada je upisala arhitekturu, u vreme kad žene u Srbiji uglavnom nisu bile školovane. Upisala se u prvoj generaciji arhitekata na Tehničkom fakultetu i završila je u roku, 1900. godine. Često se sećala kako je odvažno rekla ocu „platiću svoje školovanje od svog miraza“.

Konkurs za crkvu Karađorđevića na Oplencu, kada među devet najpoznatijih arhitekata, sa svega 23 godine dobija treću nagradu (1903), lansira je među mlade zvezde beogradske arhitekture. Kao urbanista uređuje Kalemegdan (1903), koji je između dva rata bio najotmenije šetalište Beograđana. Njene najznačajnije građevine su: škola kralj Petar I pored Saborne crkve (1906), koja i danas izgleda raskošno (imala je samo 25 godina kada ju je projektovala), zatim zelene barokne stepenice preko puta Francuske ambasade (1903), mnoge privatne kuće, čuvena kuća Marka Markovića (1904), prva bolnica za tuberkulozne u Srbiji (1912), prvi kolektivni stanovi na Balkanu pored Bajlonijeve pijace (1911), prva fabrika cigala u Prokopu. Dalje, ona projektuje crkvu Aleksandra Nevskog na Dorćolu i crkvu u Štimlju na Kosovu, posvećenu kosovskim junacima. Takođe, uređuje Terazije (1911) i saraduje sa Ivanom Meštrovićem na izgradnji Pobjednika i terazijske fontane. Jedan projekat izgrađen na Terazijama (1913), slavoluk u čast srpskih ratnika koji su se vraćali iz Balkanskih ratova, na kome je pisalo: „Nisu svi Srbi oslobođeni“, promeniće potpuno njen život. Kao poznatu patriotkinju, po okupaciji Srbije, Austrijanci su je prognali u logor Nežider, rezervisan za srpsku elitu.

Luka Lukaj, koga su zvali „Albanac koji je voleo Srbe“, imao je zanimljivu biografiju. Neobično je da se, kao Albanac, austrijski službenik u Kosovskoj Mitrovici, školski inspektor, našao u logoru Nežider, rezervisanom za srpsku elitu. Novinar i pisac Grigorije Božović, prijatelj Lukajev, svedoči da se Lukaj družio i saradivao sa Srbima i pomagao im tokom Balkanskih ratova. Školovao se u Beču, u čemu mu je pomogao njegov ujak, biskup iz Trsta, na molbu njegove majke, koja je živela u Skoplju posle smrti njegovog oca, bogatog trgovca vunom i ovcama, poreklom iz Skadra. U Beču je završio gimnaziju i filološki fakultet. Još kao gimnazijalac odao se politici, borio se protiv Turaka, Italijana, za slobodnu Albaniju. Bio je više puta proganjan od Turaka, hapšen i ranjavan, što mu je i trajno narušilo zdravlje. Zalagao se za nezavisnost Albanije...bio je jedan od onih Albanaca emigranata koji je bio naklonjen srpskoj državi i sa njom saradivao. Posle

* Nataša Marković je novinarka, književnica i publicistkinja, izdavačica i vlasnica izdavačke kuće „Plavi jahač“. Autorka je nekoliko popularnih knjiga, među kojima su *Jelisaveta Načić*, *Ledi Pedžet* i *njeni Srbi* i druge.

Jelisaveta Načić (1878-1955)

očeve smrti, nasledio je brojna imanja u Albaniji pod osmanskom vlašću, zahvaljujući kojima se izdržavao čitavog života. Prema pisanju arhitekta Ivana Glavinića, Luka Lukaj je bio beg i vrlo bogat čovek.

Predanje kaže da je Jelisavetu i Lukaja u logoru upoznao novinar i književnik Grigorije Božović, koji je Lukaja poznao još iz Kosovske Mitrovice. U logoru je bio i Božovićev otac, ugledni pravoslavni sveštenik, u baraci sa još šezdeset zatočenih srpskih sveštenika, kako svedoči veliki prijatelj Srba, Arčibald Rajs. Na tom neljudskom mestu, gde je bilo zatočeno petnaest hiljada uglednih Srba, sreli su se, kako bi rekla Hana Arent, „ljudi u mračnim vremenima”. Jelisaveta je bila smeštena u logorskoj baraci, sa još petnaest mladih Srпкиnja; imala je krevet kraj prozora, kroz koji je noćima gledala u nebo i molila se. Njene logorske drugarice su pripovedale kako je u njihovu baraku često navraćao naočit muškarac čijem se šarmu nije moglo odoleti, otmenog ponašanja, koji se razlikovao od mnogih logoraša. Luka Lukaj, bečki đak, u školi koja je postojala u logoru učio je

decu da čitaju i pišu, recitovao im pesmice... Jelisaveta im je predavala crtanje i učila ih kako da od sasušenih ražanih stabljika prave konjiće, kuće, avione... Biće to jedini logorski suveniri koje će oni poneti kući kad se budu domogli slobode. Kuvala je za svoje đaciće slatko od bagremovog cveta, što će kasnije, na slobodi, biti jedan od njenih čuvenih porodičnih slatkiša. Gladna deca, često su odlazila u polje, brala i jela sirove cvetove bagrema.

Jelisaveta i Luka zaljubili su se i venčali u logoru. Vest o velikoj ljubavi između poznate Srпкиnje i poznatog Albanca prostrujala je logorom kao uragan. Njihovo venčanje, kako su kazivale devojke koje su stanovale u istoj baraci sa njom, bila je prava senzacija u logoru, zaštitni znak logora, znak nade da je sloboda blizu. Godine 1917, u logoru se rodila i njihova plavokosa devojčica tršave kose, Lucija Lukaj. Jelisaveta je imala 39 godina kada je odlučila da rodi devojčicu, što je u to vreme, i u tim uslovima, bila gotovo nemoguća misija... Napustiće logor početkom 1918. na intervenciju Lukajevog ujaka, biskupa iz Trsta.

Po izlasku iz logora, Jelisaveta i Luka žive u Beogradu kod njene majke, koja joj nikada nije oprostila što se udala za Albanca, a zatim zbog bolesti Lucije odlaze na more, u Skadar, mesto porekla njegove porodice i mesto Lukajevih političkih aktivnosti. Po dolasku u Skadar, Lukaj i Jelisaveta našli su se u vrtlogu građanskog rata u Albaniji. Ona čvrsto uz svog muža učestvuje sa njim u borbama. U Skadru upoznajemo njeno novo lice, Jelisavetu Načić kao ratnicu. Poneo ih je plamen revolucije, revolucionarna krv u njima je razbuktala sva ljubavna i patriotska osećanja. Bore se za jedinstvo srpskog i albanskog naroda, boreći se tako i za svoj brak, dom, potomstvo. Luka Lukaj učestvovao je u Mirovnoj konferenciji u Parizu. Imao je iste političke ideje i snove kao i Jelisaveta. Bio je za Balkanski savez, za Jugoslaviju, za nezavisnu Albaniju. Dvoje revolucionara i

bivših političkih zatvorenika, slažu se da zajednici Južnih Slovena treba priključiti i Albaniju. Pregovaraju o tome sa Nikolom Pašićem i Esad Pašom Topčanićem. Pre sto godina, zagovarali su ideju – Balkan balkanskim narodima, koja danas biva ponovo aktuelna.

Kasnije, iz političkih razloga, braćni par Lukaj prelazi u Jugoslaviju. Nastanjuju se u Dubrovniku, u stanu u Bunićevoj poljani 1, pored katedrale na Stradunu, gde ostaju do kraja svojih života. Luka Lukaj nikada se više nije bavio politikom. Kao poliglota bavio se prevodenjem, a napisao je i prvi srpsko–albanski rečnik, koji je objavljen u Beogradu 1935. godine.

Pratila sam život i rad Jelisavete Načić u tri grada u kojima je živela: Beogradu, Skadru, Dubrovniku. Otmena, hrabra, darovita, ostavila je trag u Beogradu. U Dubrovniku se Jelisaveta Načić nikada nije bavila arhitekturom. Bila je posvećena porodici i putovanjima. Odgajila je kćerku Luciju, koja je godinama bila direktorka turističkih kompanija „Kompas” i „Atlas”, i unuku Martinu, koja je bila psihijatar i ugledan lekar u Dubrovniku, gde je i sahranjena na katoličkom delu groblja Boninovo.

Ana Rundo, prauka Jelisavete Načić, istoričarka umetnosti iz Beograda, pričala mi je da je Luka Lukaj obožavao Jelisavetu. Sa raznih putovanja, donosio je Jelisaveti i Luciji prelepe stvari. Za života, ništa nije moglo da ih razdvoji, u ta burna i zla vremena na Balkanu. Ipak, iako su bili nerazdvojni za života, razdvojeni su posle smrti. Lukaj umire 1947. godine i biva sahranjen na katoličkom delu groblja Boninovo u Dubrovniku, a Jelisaveta umire 1955. godine, siromašna i zaboravljena. Iz protesta što njena majka nije dobila penziju FNRJ-a, kćerka Lucija se zarekla da nikada nikome neće otkriti gde je sahranjena njena majka; zna se samo da je sahranjena na pravoslavnom delu groblja Boninovo, u grobu zajedničkih prijatelja. Nerazdvojne za života, smrt ih je razdvojila visokim debelim zidom koji razdvaja katolički od pravoslavnog dela groblja Boninovo u Dubrovniku. Bilo je tužno videti kako kraj tog ogromnog debelog zida stoji usamljena, mala kamenica, poput kakve antičke grčke vaze, na kojoj je utisnut samo jedan krst, a pored njega njeno ime i godina rođenja i smrti.

Luka Lukaj (? -1947)